

Μ Ι Χ Α Λ Η Σ

Π Α Π Α Μ Α Υ Ρ Ο Σ

(1892 - 1963)

Τοῦ Μάρκου Γκιόλια

ΣΤΙΣ 26 τοῦ Ἀπρίλη ἕνας διακεκριμένος προοδευτικός στοχαστής καὶ κορυφαῖος παιδαγωγὸς τοῦ τόπου μας, ὁ Μιχάλης Παπαμαῦρος, πέθανε ἀπρόοπτα, ἀφήνοντας στὸν τομέα τῆς Παιδείας δυσαναπλήρωτο κενό. Συνεργάτης ἀπὸ τοὺς πιὸ στενοὺς τοῦ Δημήτρη Γληνοῦ κι ἀγωνιστῆς ἀκάματος τοῦ κοινωνικοῦ Δημοτικισμοῦ, στάθηκε σ' ὄλη τὴ ζωὴ του ἕνα ἀληθινὸ ὑπόδειγμα πνευματικῆς δραστηριότητας, ιδεολογικῆς συνέπειας καὶ βαθύτατης ἀνθρωπιᾶς. Διανοητῆς μὲ εὐρύτερους προβληματισμοὺς καὶ πλατύτερες κοινωνικὲς βλέψεις γιὰ τὴν ἀναγέννηση τῆς σύγχρονης Ἑλλάδας, δόθηκε ὀλόψυχα στὶς μαχόμενες προοδευτικὲς δυνάμεις τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, χωρὶς ποτὲ νὰ λιποψυχήσει ἢ ν' ἀπαρνηθεῖ τὶς ἀρχές του. Ἄν καὶ σ' ὄλη τὴν ἐπιστημονικὴ του δραστηριότητα γνώρισε φουρτούνες καὶ τρύγησε διώξεις, τόσο ἀπὸ τὴν Παγκαλικὴ Δικτατορία στὰ 1925, ὅσο κι ἀπὸ τὶς κατοπινὲς μισαλλόδοξες κυβερνήσεις τῆς ἐθνικῆς ὀπισθοδρόμησης, ὡστόσο, ποτὲ δὲν συμβιδάστηκε καὶ δὲν ἀλλοτρίωσε τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὰ φλέγοντα ἀναγεννητικὰ αἰτήματα τοῦ λαοῦ. Ἀντίθετα ὅσο πιὸ πολὺ ὁ σκοταδισμὸς ὑψώνονταν ἀπειλητικὸς καὶ πᾶσχιζε νὰ καταπνίξει κάθε ἀνανεωτικὴ κίνηση, ποὺ ἀπέβλεπε στὸ γενικότερο καλό, τόσο καὶ πολλαπλασίαζε τὶς δυνάμεις του γιὰ νὰ δώσει τὸ παρὸν μ' ὅ,τι μπορούσε, μὲ τὸ λόγο, μὲ τὴν πέννα, μὲ τὸ παράδειγμα. Ὅλη ἡ ζωὴ του ἦταν μιὰ ἀσταμάτητη πνευματικὴ ἄθληση γιὰ τὸν ἐκπαιδευτικὸ συγχρονισμὸ τοῦ ἔθνους καὶ τὴ μορφωτικὴ ἀνύψωση τοῦ λαοῦ. Ἀπὸ τὰ νειάτα του ὡς τὰ γηρατειά του ἔπαιξε ρόλο προοδευτικὸ στὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη τῆς πατρίδας μας. Ἡ πορεία του ἦταν ἀντίστοιχη μὲ τὴν ἐξελικτικὴ ροὴ τῶν δυνάμεων τῆς κοινωνικῆς προόδου στὴ νεώτερη Ἑλλάδα. Φωτισμένος ἄστος στὸ ξεκίνημά του, σοσιαλιστῆς ἀργότερα καὶ τελικὰ ἐγκολπωτῆς τοῦ ἱστορικοῦ ὑλισμοῦ, δὲν παρουσίασε καμμιά ἀντίφαση στὴ διαδρομὴ του. Ὅπου κι' ἂν βρέθηκε, εἴτε καθηγητῆς στὴ Γερμανία, εἴτε μαχητῆς στὸν «Ἐκπαιδευτικὸ Ὅμιλο», εἴτε ἐπιθεωρητῆς στὴν Ἀνατολικὴ Θράκη, εἴτε ὑποδιευθυντῆς στὸ Μαράσλειο καὶ πνευματικὸς ἀθλητῆς στὴν Ἀντίσταση, πάντα θερμαίνονταν ἀπὸ τὸ δρᾶμα μιᾶς ἀληθινῆς πολιτείας καὶ παιδείας. Πιστὸς στὸ χρέος καὶ στὴν εὐθύνη τῶν καιρῶν δὲν ἔλειψε ἀπὸ καμμιά κίνηση ποὺ θὰ προωθοῦσε τὸν τόπο καὶ τὸ λαὸ γιὰ ν' ἀνταποκριθεῖ στὶς μακρόχρονες κι ἐπίμονες κοινωνικὲς διεκδικήσεις του.

Ἡ συμβολή του στὸν ἀγώνα γιὰ τὴν καθιέρωση τῆς δημοτικῆς γλώσσας στὰ σχολεῖα, ποὺ παράδερναν στὸν ἀρχαϊστικὸ βερμπαλισμὸ τῆς κοινωνικῆς φεουδαρχίας, ἦταν ἀπὸ κάθε πλευρὰ ἀξιοσήμαντη. Τόσο ἀπὸ τὴν ἄμεση τὴν ἐκπαιδευτικὴ, ὅσο κι ἀπὸ τὴν εὐρύτερη, τὴν κοινωνικὴ. Σὰν παιδαγωγὸς ἔθρεψε γενιὲς δασκάλων μὲ τὴ δημοτικὴ γλώσσα, ποὺ τὴν πλούτισε καὶ τὴν ἔκανε ζωντανὸ ἐκφραστικὸ ὄργανο στὰ βιβλία του. Ἡ ἀντίληψη πὼς τὰ Ἑλληνόπουλα ἔπρεπε νὰ ζήσουν σ' ἓνα καλύτερο σχολεῖο καὶ νὰ πάρουν μιὰ βαθύτερη ἐθνικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀγωγή γιὰ νὰ βγούν στὸ στίβο τῆς καθημερινῆς βιοπάλης, δὲν τὸν ἄφηνε ποτὲ νὰ ἡσυχάσει. Τὰ μαῦρα κυπαρίσσια ποὺ χώριζαν τὸ σχολεῖο, σὰ ζώνη νεκρῶν, ἀπ' τὴ ζωὴ, ἔπρεπε νὰ πέσουν καὶ τὸ σχολεῖο νὰ γίνεи ἐκφραση ζωῆς. Ν' ἀνοίξει νέους ὀρίζοντες στὸ παιδί καὶ νὰ τοῦ δώσει ὄλα τὰ πρακτικὰ ἐφόδια ποὺ ἀπαιτοῦσε ἡ ζωὴ. Μὰ γι' αὐτὰ δὲν χρειάζονταν μόνο ἓνα σύστημα καινούργιο, ἀλλὰ καὶ μιὰ γλώσσα ζωντανή, ποὺ θ' ἄφερνε τοὺς νέους πιὸ κοντὰ στὴ ζωὴ καὶ τὴν ἀλήθεια, ἴσα στὸ κέντρο τῆς «αὐτογνωσίας τοῦ παρόντος». Σ' αὐτὴ τὴ γλώσσα ὁ Παπαμαῦρος ἔδωσε ὄλη τὴν ἐπιστημοσύνη του καὶ τὴν ἐσώψυχη ἐθνικὴ λαχτάρια του νὰ δεῖ μιὰ γενιὰ ἀξία τῶν μεταρρυθμιστικῶν προσδοκιῶν τοῦ λαοῦ. Ἡ μακρινὴ ἄλλωστε ὑπόθηκη τοῦ Σολωμοῦ, πὼς γιὰ νὰ γράφουμε τὰ λόγια τοῦ λαοῦ, πρέπει καὶ μὲ τοὺς στοχασμοὺς τοῦ λαοῦ νὰ συλλογιζόμαστε, ἐπήρεασε ὄχι μόνο τὸν ἴδιο, ἀλλὰ κι ὄλους τοὺς προοδευτικὸς ἀναγεννητὲς τῆς παιδείας μας.

Ἡ παρουσία του στὸ Μαράσλειο Διδασκαλεῖο μαζί μὲ τὸν Ἄλ. Δελμούζο, τὸ Δημ. Γληνό, τὸν Κ. Βάρναλη καὶ τὴ Ρόζα Ἰμβριώτη, παραμένει ἓνας σταθμὸς στὴν ἐκπαιδευτικὴ μας ἱστορία. Ποτὲ τόσοι φωτισμένοι ἄνθρωποι δὲν εἶχαν πλαισιώσει καμμιά κρατικὴ ὑπηρεσία στὴ χώρα μας γιὰ νὰ δώσουν τὰ φῶτα τους στὰ πολυδίψαστα ἑλληνικὰ νειάτα. Ἡ παλινδρόμηση ὄμως τοῦ ἀστισμοῦ μετὰ τὸ 1920 καὶ ἡ συμμαχία του μὲ τὶς ἀντιδραστικὲς παραδόσεις τοῦ φεουδαρχισμοῦ, ἔφραξε τὸ δρόμο σὲ κάθε προσπάθεια ἀναγεννητικὴ κι ὄλοι οἱ ἀξιοδύναμοι αὐτοὶ φορεῖς τῆς ἀλλαγῆς στὸν τόπο μας καταδιώχτηκαν. Τὰ «Μαρασλειακὰ» ἦταν μιὰ ἀφάνταστη πνευματικὴ ἀνάσχεση ποὺ τελμάτωσε τὴν ἐθνικὴ ὑπόθεση τῆς παιδείας μας.

Ὁ Παπαμαῦρος, καθὼς καὶ ὄλοι οἱ σύντροφοί του, δὲν ἀπογοητεύτηκε, ἀλλὰ προχώρησε ἀκόμα πιὸ πέρα γιὰ ν' ἀντικρυστεῖ μὲ τὴν καυτὴ πραγματικότητα. Ἀγκάλιασε μὲ μιὰ πιὸ ξεκάθαρη καὶ σφαιρικὴ ματιὰ τὰ παφλάζοντα ἐκπαιδευτικὰ αἰτήματα τοῦ ἑλληνισμοῦ, καθὼς αὐτὰ ἀναπήδησαν μὲ ὀξύτητα ὕστερα ἀπὸ τὴν τραγωδία τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς. Ἡ ἀντίδραση ὄμως ὑπῆρξε ἀδυσώπητη στὸ ἔργο τῆς γλωσσοεκπαιδευτικῆς μεταρρύθμισης. Τὰ ἀναγνωστικὰ τῆς Δημοτικῆς, ποὺ βγῆκαν μέσα ἀπὸ τὸ ἀναμορφωτικὸ πνεῦμα τοῦ «Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου» μὲ τὴ συνεργασία τοῦ Δελμούζου, τοῦ Ζαχ. Παπαντωνίου, τοῦ Παύλου Νιρβάνια καὶ τοῦ Μαν. Τριανταφυλλίδη, καταδικάστηκαν στὸ θάνατο «διὰ τῆς πυρᾶς», καὶ μαζί τους καταδικάζεται κι ὄλη ἡ προοπτικὴ τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ μας ξαναγεννημοῦ. Οἱ συντάχτες τους καὶ μαζί μ' αὐτοὺς κι ὁ Παπαμαῦρος κι ὄλοι οἱ πρωτεργάτες τοῦ Ὀμίλου παραδίνονται στὸν κοινὸ χλευασμὸ, ἀφοῦ «τοσοῦτον ἀπελάθοντο τῆς θέσεώς των», καταπὼς ἔλεγε ἡ εἰσηγητικὴ ἐκθεση τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας, ὥστε ἔγιναν «ἐργάται τοιοῦτου ἀνοσιουργήματος κατὰ τῆς ἐθνικῆς γλώσσης».

Παρ' ὄλα αὐτὰ ὁ φωτισμένος παιδαγωγὸς μας ἐξακολούθησε τὸ δρόμο του μὲ τὴν ἴδια ἀκαταδάμαστη πίστη σ' ἓνα ἐλπιδοφόρο κοινωνικὸ καὶ πνευματικὸ μέλλον τοῦ ἔθνους. Ἀπὸ τὸ Διδασκαλεῖο τῆς Λαμίας στὰ 1928, σκορπάει νέο πνευματικὸ φῶς στὴ ρουμελιώτικη νεολαία, γιὰ ν' ἀπολυθεῖ ὀριστικὰ πιὰ, ὕστερα ἀπὸ λίγα χρόνια, ἀπὸ τὴν κυβέρνηση Παναγῆ Τσαλδάρη. Ἀλλὰ τὸ χρέος δὲν ἔπαψε νὰ τὸν καλεῖ σὲ νέους ἀγῶνες γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία, τὴν ἐλευθερία τῆς σκέψης καὶ τὴν προκοπὴ τῆς ἐπιστήμης, ποὺ μόνο μέσα στὸ θερμοκήπιο τῆς Δημοκρατίας βλασταίνει καὶ καρποφορεῖ. Ἔτσι, μὲ τὸ ἴδιο σφρίγος τοῦ νεανικοῦ του ξεκινήματος, πῆρε μέρος στὴν ἀντιφασιστικὴ πάλη τῆς Μεταξικῆς δικτατορίας καὶ μπῆκε ἀπὸ τοὺς πρώτους στὶς φλεγόμενες γραμμὲς τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀπελευθερωτικοῦ Μετώπου, δίνοντας τὸ παράδειγμα ὄχι μόνο μὲ τὸ λόγο, παρὰ καὶ μὲ τὴ ζέουσα πράξη, ἐνάντια στὸ Ναζισμὸ ποὺ ἤθελε τὴν ὑποδούλωση τοῦ ἔθνους. Ἀνυπολόγιστη ἦταν ἡ προσφορά του καὶ σὰ στέλεχος στὴν Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημία τῆς Ἐ-

λεύθερης Ἑλλάδας στὰ ἐφιαλτικὰ χρόνια τῆς Κατοχῆς. Μαζὶ μὲ πολλοὺς ἄλλους ἀνέλαβε νὰ ἐκπαιδεύσει δασκάλους στὴν κρίσιμη ἐκείνη περίοδο καὶ νὰ στελεχώσει τὸ δημοκρατικὸ ἀντιφασιστικὸ κίνημα τῆς χώρας ποὺ σήκωνε τὸ βᾶρος ἐνὸς σκληροῦ καὶ ταυτόχρονα ἄνιστου ἀγώνα.

Γιὰ ὅλη αὐτὴ τὴν πολλαπλὴ διαφωτιστικὴ δράση τοῦ ἠ πολιτεία ὄχι μόνο δὲν τὸν ἀντάμειψε καὶ δὲν τοῦδωσε τίς δυνατότητες γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ ἔργου του, παρὰ κήρυξε ἐναντίον του τὸν πιὸ ἄγριο ἀντιπνευματικὸ διωγμὸ. Τὸν ἐκλείσε ἐπανειλημμένα στὶς φυλακὲς καὶ τὸν ἐξόρισε μὲ προσχήματα ποὺ καταρρακώνουν καὶ τὴ στοιχειώδη ἔννοια τῆς πνευματικῆς ἐλευθερίας. Ὡστόσο ὁ λαϊκὸς ἀγωνιστὴς, σὰ γνήσιος ἐπίγονος τῶν πρωτοπόρων τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ, δὲν ὑπέστειλε τῇ σημαίᾳ του μπροστὰ στὴν ἰσχὺ τῶν «Βασιλικῶν ἀνδρῶν». Τὰ δεσμωτήρια τῆς Γιούρας, τῆς Αἰγίνας, τοῦ Ἀβέρωφ καὶ τοῦ Ἀγρινίου, ὅσο κι ἂν κόντεναν τὸ νῆμα τῆς ζωῆς του, δὲν σκότωσαν τὸ στοχασμὸ του καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ συγγραφὴ του. Τὸ ἔργο ποὺ μᾶς ἄφησε εἶναι πλούσιο καὶ πολύτιμο σὲ ὠριμότητα καὶ πρωτοτυπία. Μέσα ἀπὸ τὰ κελιά τῶν φυλακῶν ἤξερε νὰ στοχάζεται καὶ νὰ δραματίζεται μὲ τὴν ψυχραιμία τοῦ ὀλοκληρωμένου ἐπιστήμονα, ποὺ δὲν ἀνήκει πιὰ στὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ στὸ σύνολο τὸ κοινωνικὸ ἀπ' ὅπου ἀντλεῖ τὴ δύναμη καὶ τὴν ποιότητα τοῦ προβληματισμοῦ του. Ἄνθρωπος μὲ γενικότερη κατάρτιση καὶ προπαντὸς μὲ ἀκέριο ἦθος, ζοῦσε ὅλη τὴν αἰσιοδοξία τῆς πρόβλεψης ποὺ δίνει ἡ εὐστοχία τοῦ δημιουργικοῦ συνδυασμοῦ τῆς θεωρητικῆς μελέτης μὲ τὴν πρακτικὴ ἐμπειρία.

Ὁ ὄγκος τοῦ ἐπιστημονικοῦ τοῦ ἔργου, παρ' ὅλο ὅτι γράφτηκε κάτω ἀπὸ αὐτόχρονα δυσμάχητες συνθήκες, εἶναι ἀξιόλογος σὲ ποσοτικὴ ἔκταση καὶ ποιοτικὴ ὑφή. Τὰ βιβλία του «Σχολικὴ Κοινότητα», «Διδακτικὲς ἀρχὲς τοῦ σχολείου ἐργασίας», «Οἱ γονεῖς καὶ τὰ παιδιὰ», οἱ διατριβὲς του γιὰ τὸν Πεσταλότσι καὶ τὸν Liethz, καθὼς οἱ μελέτες του σὲ περιοδικὰ κι ἐφημερίδες, εἶναι ἡ γόνιμη πνευματικὴ κληρονομιά ποὺ ἄφησε στοὺς Ἕλληνες ἐκπαιδευτικούς. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ εἶναι καὶ τὸ ἐκτεταμένο σύγγραμμά του «Σύστημα Νέας Παιδαγωγικῆς», ποὺ ἀποτελεῖ τὸ κύκνειο ἐπιστημονικὸ ἄσμα τῆς ζωῆς του. Τὸ βιβλίο αὐτό, ἂν καὶ τὸν ἔσυρε στὴ φυλακὴ καὶ τοῦ κόστισε ἀνείπωτες στερήσεις, ἦταν ὁ βαθὺς καὶ κρυφὸς κατακαυμὸς του ποὺ τοῦδινε τὴ γλυκειὰ ἱκανοποίηση τοῦ ἐπισφραγίσματος τῆς δράσης του.

Ἡ μορφή καὶ τὸ ἔργο τοῦ Παπαμαύρου στὴ σημερινὴ ἰδιαίτερα κατάσταση, ποὺ ἡ παιδεία μας παλεύει ν' ἀνασυγκροτηθεῖ καὶ ἡ σπουδάζουσα νεολαία πυρπολεῖται ἀπὸ ἓνα κύμα ἀναγεννητικὸ καὶ οἱ ἐπιστήμονες διεκδικοῦν τὰ δίκαιά τους, ἀποκτοῦν μιὰν ἐξαιρετικὴ ἐπικαιρότητα. Βρίσκονται στὸ κέντρο τῶν ζυμώσεων ποὺ γίνονται καὶ τῶν αἰτημάτων ποὺ προβάλλονται ἀπ' ὅλες τίς μεριὲς γιὰ μιὰ πιὸ μακρόπνοη ἱστορικὴ ἀνάβαση τοῦ λαοῦ μας, δίπλα κι ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους πολιτισμένους λαοὺς. Ὁ ἀκαταπόνητος Δάσκαλος καὶ σεμνὸς ἀνθρωπιστὴς θὰ καθοδηγεῖ τὸν ἀνηφορικὸ δρόμο τῆς σύγχρονης ἑλληνικῆς γενιάς γιὰ νέες πιὸ προχωρημένες κατακτήσεις. Τὸ παράδειγμά του θὰ ἐμψυχώνει καὶ τὸ δίδαγμά του θὰ φωτίζει. Ἡ μορφή του θὰ συμπαραστέκεται καὶ ἡ μνήμη του θὰ ζεῖ.

